

A temesvári erőd egyetlen megmaradt bástyáját, a Theresia-bástyát nemrégiben állították helyre
(Fotó: Szabó Tibor)

Hermann Róbert

Temesvár 1848–1849-ben

Temesvár erődje 1848-ban a bánsági főhadparancsnokság központja volt. A jól megépített, Vauban-rendszerű, sokszögű, komoly előművekkel rendelkező, bár korszerűnek nem mondható erőd nem csupán egy volt a Habsburg-birodalom várai közül, hanem a Délvidék egyik legfontosabb katonai-igazgatási központjaként is szolgált. A főhadparancsnokság és az alá rendelt alakulatok tisztjeinek többsége nem rokonszenvezett az 1848 tavaszán bekövetkezett magyarországi változásokkal. Amikor V. Ferdinánd király 1848. május 7-én a magyarországi főhadparancsnokságokat a magyar hadügyminisztérium fennhatósága alá rendelte, tessék-lássék engedelmeskedtek.

Haynau és vezérkara Temesvár előtt 1849. augusztus 9-én délelőtt (Litográfia)

Temesvárott szolgált dandárparancsnokként Julius von Haynau altábornagy, aki éppen az új ma-

gyarkormányellenikirohanásai miatt volt kénytelen távozni Temesvárról, s aki ezt a megaláztatást soha nem felejtette el a magyaroknak. Nem sokkal több jóindulat jellemezte a főhadparancsnokot, Ludwig Piret de Bihain báró altábornagyot, és az erőd parancsnokát, Georg Rukavina von Widovgrad báró altábornagyot sem. Az 1848 júniusától a Bánságban is megkezdődő harcokban a főhadparancsnokság fegyveres ereje is a szerb fölkelők ellen harcolt. Az idegen kiegészítésű, különösen a galíciai ukrán és lengyel nemzetiségű lovas- és gyalogos alakulatok azonban egyre kevesebb meggyőződéssel teljesítették a parancsokat. A magyar ezredekben szolgáló nem-magyar tisztek egy része is bizonytalankodott, hogy a birodalom egységét veszélyeztető magyarok, vagy a bánsági lakosság életét veszélyeztető szerbek oldalára álljon-e a küzdelemben.

A helyzetet számukra V. Ferdinánd 1848. október 3-i, magyar miniszteri ellenjegyzés nélküli, mind formai, mind tartalmi szempontból törvénytelen manifesztuma oldotta meg. Ebben az uralkodó feloszlatta a magyar országgyűlést, törvénytelennek minősítette Kossuth és társai ténykedését, az országot a haditörvények alá helyezte és Jellačićot nevezte ki teljhatalmú királyi biztossá. A temesvári haditanács, azaz a vár irányítását átvevő, magas rangú katonákból álló testület október 10-én hirdette ki a manifesztumot, s a Bánságot a haditörvények alá helyezte. Egyben felmondta az engedelmeséget a magyar országgyűlésnek, s az országban a végrehajtó hatalmat gyakorló Országos Honvédelmi Bizottmánynak. A Bánságban így egyszerre bizonytalanná vált a magyar erők helyzete. Annál is inkább, mivel nem sokkal ko-

rábban Arad, a másik fontos erődítmény őrsege is így cselekedett. Az idegen ezredek vagy bevonultak Temesvárra, vagy a Bánságban található magyar csapatok ellen harcoltak.

Temesvár erődje 1848. októberétől a „katonai ellenforradalom” biztos bázisa volt. A magyar politikai és katonai vezetés számára viszonylag hamar világossá vált, hogy Arad, Temesvár és a szerb felkelés fegyveres erői egymásra vannak utalva. 1848 őszén és telén azonban nem sikerült eltalálni az ellenük indítandó akciók megfelelő sorrendjét. 1849. januárjában a magyar erők kiűrtették a Bácskát és a Bánságot, s a Maros vonalára húzódtak vissza; az értékesebb csapatokat pedig a Közép-Tiszához vezényelték. Így aztán Temesvár reguláris katonasága a szerb főkelőkkel karöltve 1849. március közepéig szilárdan kézben tartotta a Marostól délre fekvő területeket, két ízben is feltörte az Aradot körülvevő magyar ostromzárát, s élelemmel látta el az aradi várőrséget. Áprilisban azonban Vécsey Károly vezérőrnagy csapatainak sikerült elszigetelniük az aradi várat, s június 30-án a várőrség – szabad elvonulás fejében – átadta azt az ostromlóknak.

Ezzel egy időben megkezdődött Temesvár körülzárása is. Az Erdélyt felszabadító József Bem altábornagy csapatai április 16-án nyomultak be a Temesköz területére, s 25-én érték el Temesvárt. A várőrség Christian zu Leiningen-Westerburg vezérőrnagy vezette gyenge dandárja, amely a Temesközben portyázott, nem mert megütközni Bemmél, hanem április 25-én bevonult az elsáncolt táborba. Április 27-én Bem megkísérelte elfoglalni Temesvár Gyárváros nevű külvárosát, de Leiningen cs. kir. dandárja visszaverte a támadást. Április 29-én Bem csapataival nagyszabású felderítést hajtott végre a Gyárváros felé. Kíséretében ott volt Villám János alezredes is, akit egy, az erődből kilőtt ágyúgolyó halálosan megsebesített. Rövidesen Vécsey Aradnál felszabaduló csapatai vették át Bem seregétől az erőd megfigyelését.

Május 12-én hajnalban és délelőtt zajlott le a freidorfi ütközet, amely a várőrség egyetlen igazán nagyszabású kitérése volt az ostrom időszakában. A cs. kir. helyőrség Christian zu Leiningen-Westerburg vezérőrnagy vezette dandára a 41. (Sivkovich) gyalogezred 1-2. zászlóaljával (1200 fő), a 16. (Zanini) gyalogezred három századával (200 fő), a 13. (román-bánsági) határőr gyalogezred két századával (300 fő), a 3. (Ferdinánd Miksa) könnyűlovas ezred különítményével (20 fő), a 2. (Schwarzenberg) dzsidászerezzel hat századával (600 fő), 16 löveggel és 3 rakétával rajtaütött a magyar ostromseregen. A Perczi Mihály alezredes vezette, 12 század gyalogból, négy század huszárból és 12 lövegből álló dandár négy óra hosszat tartó harc után visszavonult. A magyar visszavonulást a lovasság és az ún. elite-század bevetése tette lehetővé.

A kitérés sikere és a magyar csapatok rendeződése után a cs. kir. csapatok visszavonultak a várba. A magyar veszteség legalább 100 fő volt (a cs. kir. csapatok 300 halottra és sok sebesülte becsülték), a cs. kir. csapatok 14 halottat, 37 sebesültet, 19 elpusztult és 31 sebesült lovat veszítettek.

Vécsey rövidesen szabályos ostromzár alá vette az erődöt. A kor hadászati elveinek megfelelő, szabályos ostromra a rendelkezésre álló eszközök elégtelensége és az időhiány miatt ugyan nem került sor, de a Vécsey parancsnoksága alatt álló V. hadtest így is mindent megtett az erőd bevétele érdekében. Az 1848–49 őszen és telén aktívan védekező várőrség ezúttal is szívós ellenállást fejtett ki, bár lehetőségei alatt teljesített.

A várőrség létszáma 7500 gyalogból, 1071 Temesvár és környéke

A Theresia-bástya torkában álló egykori raktárépület (Fotó: Szabó Tibor)

A temesvári csata 1849. augusztus 9-én (Franz Werner kiadásában megjelent litográfia)

lovasból, 251 tüzérből, a tisztikarral és egyéb csapatokkal együtt összesen 8851 főből állt (ezek fele újonc volt.) Ezt a létszámot a járványok folyamatosan apasztották. Az ostromsereg létszáma ugyanakkor folyamatosan nőtt, de csak július elejétől haladta meg az ostromlottakét. Ennek ellenére a védők kitörései komolyan egyetlen egyszer sem veszélyeztették az ostrom folytatását. Június 2-án mindössze 4672 ember és 34 löveg tartotta zár alatt Temesvárt. (Az V. hadtest teljes létszáma 7791 fő és 75 löveg volt.) Július 4-én, Arad feladása után a hadtest összlétszáma 10 392 fő volt. Július 17-én 54 löveg vett részt a vár lövetésében. Július 31-én és augusztus 1-jén 9324 fő volt a szolgálatképesek létszáma. Az ostromsereg ekkor 78 táborig és 30 ostromlőveggel rendelkezett.

Temesvár térképe 1859-ben

Május 14-én a várórség újabb kitörést hajtott végre a Mehala külváros ellen. A kitörés célja az ottani magyar ágyúállások kiépítésének megakadályozása volt. A kitörésben az ellenség részéről Junker százados vezénylete alatt a 61. (Rukavina) gyalogezred három, a 13. román-bánsági határőr gyalogezred két százada, a 2. (Schwarzenberg) dzsidásezred egy szakasza, három löveg és 100 katonai munkás vett részt. A cs. kir. csapatok vesztesége 20 halott, 8 sebesült, egy fogoly, s egy sebesült ló volt.

Ugyanezen a napon Vécsey csapatai megtámadták és bevették a temesvári Gyárvárost, és szétrombolták a várat ellátó vízvezetékeket. Május 15-én a védők kitörést hajtottak végre a Gyárváros irányába, de ezt a magyarok visszaverték, s megszállták a város valamennyi külvárosát. 26-án és 27-én a védők újabb, sikertelen kitöréseket intéztek az ostromsereg ellen.

Május 30-án mintegy 500 polgári személy (jobbára a szegényebbek közül) próbálta meg elhagyni az erődöt. Ám a magyarok nem engedték át őket, mivel bent marasztalással is csökkenteni szándékoztak a várban lévő élelmiszer mennyiségét. A kivándorlókat csak másnap hajnalban engedték vissza a várba, azzal a feltétellel, hogy a fegyverfogásra alkalmasok a háború idejére szolgálatot vállalnak. Őket a 61. (Rukavina) gyalogezredbe sorozták be, a cselédek visszatértek gazdáikhoz, a többieket az erődítési munkáknál alkalmazták.

Május 14-én megkezdődött a várat körülvevő futóárokrendszer kiépítése is, június 11-én pedig a vár bombázása, ami rövid szünetekkel június 18-ig tartott. Június 16-án Vécsey megadásra szólította fel a védőket, eredménytelenül. A két fél között június 30-án csupán arról született megállapodás, hogy az erődöt elhagyni akaró polgári lakosság egy része szabadon távozhat.

A védők számára létkérdés volt a magyar ütegállások szétrombolása. Ennek érdekében június 30-án sikertelen, július 5-én hajnalban sikeres kitörést hajtottak végre. A cs. kir. támadóknak összesen hat löveget sikerült beszögelniük, de ennek ellenére a bombázás még ezen a napon újratekintődött. Július 11-én a védők újabb kitörést hajtottak végre, 19-én és 26-án a honvédek intéztek sikertelen támadást a sánctábor ellen.

Augusztus elején már csak napok kérdése volt, hogy az őrség kénytelen legyen feladni az erődöt. A védők szinte minden élelmiszer-készletüket felélték, az ostromlók elvágták a várat ellátó vízvezetéket, s a szomszédokat az ásott kutakból oltó védők között a fertőzött víz következtében járványok törtek ki. Egyelőre azonban még nem sikerült rést lőni a várfalakon. Ezért is lett volna fontos, hogy a vártól minél tovább távol tartsák a cs. kir. és az orosz csapatokat. A szegedi összpontosítás elrendelése, majd Szeged feladása éppen ezt akadályozta meg. Vécsey

a Szőreg alól történt visszavonulásról értesülve augusztus 4-ről 5-re virradó éjjel rohammal próbálta meg bevenni az erődöt, ám sikertelenül. Augusztus 7-én Szeged feladásának hírére az ostromágyúk nagy részét Aradra küldte.

Augusztus 9-én Temesvár alatt zajlott le a szabadságharc döntő csatája. A Szeged alól a magyar fősereggel visszavonuló Henryk Dembiński altábornagy Temesvár alatt már éppen kiadta a parancsot a Lugos felé történő visszavonulásra, amikor a táborba érkezett a Kossuth által fővezérré kinevezett Bem tábornok. Bem Aradra akart vonulni, de úgy látta, a visszavonulás által lehangolt csapatoknak jót tenne egy győztes ütközet. Ezért megállította a visszavonuló sereget, és támadást parancsolt. Bemnek – a temesvári ostromsereget is ideszámítva – több mint 55 ezer embere volt, a cs. kir. csapatok fővezérének, Julius Haynau tábornokszerénak a temesvári várórséggel együtt mintegy 38 ezer; igaz, tüzérsége jelentős fölényben volt a magyarokkal szemben.

A támadás jól indult, a magyar jobbszárny visszavetette az ellenséget, a várórség kitörési kísérletét pedig Vécsey csapatai verték vissza. Ám rövidesen elhallgattak a magyar ágyúk. Dembiński ugyanis nem közölte Bemmel, hogy a lőszertartalékot már elküldte Lugosra. Bem személyesen akart fordulatot adni a csatának, de amikor az első vonalba lovagolt, leesett a lováról. A csapatok megkezdték a visszavonulást Lugos felé. A visszavonulás közben pánik tört ki, s Lugoson az 55 ezer fős seregből alig 20 ezer gyűlt össze. A visszavonulást Vécsey V. hadteste fedezte.

A csatát követő estén Haynau bevonult a három és fél hónapja ostromzár alatt tartott, s felszabadított temesvári erődbe. A temesvári magyar vereséggel az aradi összpontosítás s egy, a cs. kir. csapatok felett kivívható utolsó győzelem lehetősége végleg elveszett. Ezért döntött úgy az Aradon 1849. augusztus 11-én összeült magyar haditanács, hogy a további véráldozatok elkerülése érdekében a feldunai hadsereg leteszi a fegyvert az orosz főerők előtt. Joggal írta tehát később Klapka tábornok: „Világos csak zárjelenete volt a szomorú drámának. Szabadságunk valóságos sírja Temesvár.”

A másik oldalon Temesvár védelme a cs. kir. katonaság hősiességének egyik kiemelkedő példája lett. Az ostromlottak közül többen kaptak magas kitüntetést, így Georg Rukavina altábornagyot, „az öreg oroszlánt” is a Katonai Mária Terézia Rend lovagkeresztjével jutalmazták. Igaz, már nem sokáig élvezhette a dicsőséget, miután néhány héttel a vár felmentése után elhunyt. Más módon „jutalmazták” a Temesvár ostromát irányító Vécsey tábornokot. Az aradi hadbíróság halálra ítélte, s 1849. október 6-án – mint a „legbűnösebbnek” – végig kellett néznie bajtársai halálát, s utolsóként lépett a bitófa alá. ♡

A magyar csapatok menekülése a temesvári csatában (Josef Lanzedelli litográfiája)

Vécsey Károly gróf, vezérőrnagy, a Temesvárt ostromló V. hadtest parancsnoka (Grund Vilmos litográfiája)

Temesvár látképe a reformkorból (J. Harnisch metszete)

